

Handboek sociale psychiatrie

Christina van der Feltz-Cornelis en Niels Mulder (redactie)

© De Tijdstroom uitgeverij, 2014. De auteursrechten der afzonderlijke bijdragen berusten bij de auteurs.
Omslagontwerp: Cees Brake BNO, Enschede
Uitgegeven door De Tijdstroom uitgeverij bv, Postbus 775, 3500 AT Utrecht.
Internet: www.tijdstroom.nl
E-mail: info@tijdstroom.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontlenen aan in dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp.

Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 5898 249 0
NUR 875

Inhoud

Voorwoord – 9

Jim van Os

Van de redactie – 11

Christina van der Feltz-Cornelis en Niels Mulder

DEEL 1 DE BASIS VAN DE SOCIALE PSYCHIATRIE

Hoofdstuk 1 Sociale psychiatrie – 15

Niels Mulder en Christina van der Feltz-Cornelis

Hoofdstuk 2 De psychische gezondheid van de Nederlandse bevolking : NEMESIS-2 – 27

Ron de Graaf, Margreet ten Have en Saskia van Dorsselaer

Hoofdstuk 3 Doelmatigheidsonderzoek in de ggz – 41

Maartje Goorden en Leona Hakkaart-van Roijen

Hoofdstuk 4 Sociaal-maatschappelijke oorzaken van psychiatrische stoornissen bij migranten en vluchtelingen – 53

Elsje van der Ven, Kees Laban en Jean-Paul Selten

Hoofdstuk 5 De volwassen patiënt als dader – 65

Chijs van Nieuwenhuizen, Ariane de Ranitz, Stefan Bogaerts en Robert Vermeiren

Hoofdstuk 6 Stigmatisering en wat daartegen te doen valt – 75

Jaap van Weeghel

Hoofdstuk 7 Inrichting van de sociale psychiatrie in de moderne tijd – 85

Philippe Delespaul, René Keet en Christina van der Feltz-Cornelis

DEEL 2 SOCIAALPSYCHIATRISCHE DIAGNOSTIEK

Hoofdstuk 8 Integrale zorg en het biopsychosociale model als diagnostisch instrument – 105

Christina van der Feltz-Cornelis

Hoofdstuk 9 Het diagnostische proces – 115

Cees Rijnders

Hoofdstuk 10 Diagnostiek bij de ontoegankelijke patiënt – 127

Alexander Achilles en Vos Beerthuis

Hoofdstuk 11 Inschatten van suïcidaal gedrag – 141
Jos de Keijser en Martin Steendam

Hoofdstuk 12 Inschatten van gevaar voor de patiënt en anderen – 153
Anne Marie Schaap

DEEL 3 TRAUMA EN PSYCHIATRIE

Hoofdstuk 13 Familiaal huiselijk geweld – 167
Nelleke Nicolai

Hoofdstuk 14 Oorlogservaringen van militairen – 183
Eric Vermetten en Jan Ambaum

Hoofdstuk 15 Slachtofferschap onder psychiatrisch patiënten – 197
Astrid Kamperman en Mirjam Siesling

DEEL 4 MAATSCHAPPELIJKE INTERVENTIES VANUIT DE SOCIALE PSYCHIATRIE

Hoofdstuk 16 Preventie van suïcidaal gedrag – 211
Martin Steendam en Jos de Keijser

Hoofdstuk 17 Sociaalpsychiatrische interventies in de openbare geestelijke
gezondheidszorg (OGGZ) – 223
Matty de Wit en Wilco Tuinebreijer

Hoofdstuk 18 Nieuwe wetgeving verplichte geestelijke gezondheidszorg – 233
Remmers van Veldhuizen

DEEL 5 INDIVIDUELE INTERVENTIES VANUIT DE SOCIALE PSYCHIATRIE

Hoofdstuk 19 Leven met ernstig psychisch lijden: een herstelvisie – 243
Wilma Boevink

Hoofdstuk 20 De sociaalpsychiatrische attitude – 253
Remmers van Veldhuizen

Hoofdstuk 21 Motiverende gespreksvoering – 263
Tonnie Staring

Hoofdstuk 22 Het crisisconsult van de psychiater – 281
Louk van der Post en Jurgen Cornelis

Hoofdstuk 23 FACT-wijkteams – 297
Remmers van Veldhuizen, Hans Kroon en Maaike van Vugt

Hoofdstuk 24 Bemoeizorg – 307
Maurits Verster

Hoofdstuk 25 Gezinspsycho-educatie: een noodzakelijke sociaalpsychiatrische
interventie – 319
Margreet de Pater

Hoofdstuk 26 Onvrijwillige zorg – 329
Henk Corthals en Adger Hondius

Hoofdstuk 27 Ambulantisering vanuit de chronische afdeling – 339
Willem van Hezewijk

Hoofdstuk 28 Chronische depressie: rehabilitatie, zelfmanagement en eerste lijn – 349
Jan Spijker en Jaap van Weeghel

Hoofdstuk 29 Psychische stoornissen en werk – 359
Hiske Hees en Aart Schene

Personalia – 369

Register – 373

Voorwoord

Het gaat goed met de sociale psychiatrie, en dit excellente en deskundig geredigeerde boek is daar het tastbare bewijs van. De inhoud komt overeen met de boodschap van een recente redactionele bijdrage in *The British Journal of Psychiatry* (Priebe, Burns & Craig, 2013) getiteld 'The future of academic psychiatry may be social.' Tien jaar geleden nog zouden zijn weggehoond bij een dergelijke stellingname, momenteel is het weer de rigueur. De sociale psychiatrie gaat ervan uit dat persoon-omgevingsinteracties essentieel zijn voor psychische gezondheid. Hoe kan het dat dit paradigma weer het primaat krijgt dat het verdient, niet alleen in de praktijk, maar zelfs in de academische psychiatrie? Dit hebben we mede te danken aan de neurowetenschappen, want in dit vakgebied is aangetoond dat het brein bestaat om zich te kunnen verhouden tot de omgeving, na een lang ontwikkelingsproces op geleide van sociale ervaring. Het brein ontwikkelt zich op basis van persoon-omgevingsinteracties en medieert deze. Het zijn dus de persoon-omgevingsinteracties die dienen als substraat voor het begrijpen en remediëren van psychische klachten.

Het kan interessant zijn om uit te vinden wat de manier is waarop het brein deze interacties medieert, maar voor de klinische praktijk is dit van secundair belang. De hogere uitkomst is die van de persoon-omgevingsinteractie zelf, niet het biologische proces dat de ervaring medieert. Psychiatrie is sociaal en psychiaters zijn specialisten op het gebied van interacties tussen persoon en omgeving.

Dit boek is geschreven door de *who is who* van de Nederlandse sociale psychiatrie. Het sluit nauw aan bij recente ontwikkelingen in de epidemiologie, vooral de trend om omgevingsinvloeden te beschouwen op de verschillende niveaus van het individu en de ruimere sociale omgeving. Een kind kan als enige in het gezin getraumatiseerd worden; een hele gemeenschap kan collectief slachtoffer worden ten tijde van oorlog. Individuele en collectieve omgevingsinvloeden kunnen met elkaar interacteren. Het effect van individuele werkloosheid op de psychische gezondheid zal dan ook mede afhangen van het niveau van werkloosheid in de ruimere sociale omgeving: is men de enige werkloze, of is de werkloosheid endemisch? De sociale psychiatrie is gewend te denken op verschillende omgevingsniveaus, en dit boek beschrijft treffend hoe individuele en maatschappelijke behandelmethoden zich tot elkaar verhouden. Het arsenaal aan behandelmethoden in de sociale psychiatrie is de afgelopen decennia enorm uitgebreid en geperfectioneerd. De auteurs slagen er zeer goed in om deze methoden op een inzichtelijke manier te beschrijven, dicht bij de klinische praktijk, en vanuit een perspectief van implementatie. Kortom, het is goed te zien dat er in ons kleine land anno 2013 zo'n hoog niveau van expertise bijeen kan worden gebracht op het gebied van de sociale psychiatrie. Het is tekenend voor de sterke positie van de Nederlandse psychiatrie, die mede heeft bijgedragen aan de renaissance, nationaal en internationaal, van de focus op mens en omgeving in relatie tot psychische gezondheid.

Jim van Os

Hoogleraar Psychiatrische Epidemiologie, Maastricht umc

Literatuur

Priebe, S., Burns, T., & Craig, T.K. (2013). The future of academic psychiatry may be social. *The British Journal of Psychiatry*, 202(5), 319-320.

Van de redactie

In ons werk als psychiater respectievelijk hoogleraar sociale psychiatrie en hoogleraar openbare geestelijke gezondheidszorg hebben wij beiden regelmatig te maken met de begeleiding van patiënten met sociale problematiek. Ook werken we samen en spreken en overleggen we vaak met andere collega's die zich met sociaalpsychiatrische aspecten bezighouden. We merkten daarbij dat de kennis over de sociale aspecten van de psychiatrie en sociaalpsychiatrische interventies is toegenomen in de laatste decennia, maar dat deze kennis niet gebundeld en met een praktische insteek voorhanden is. En dat nijpt des te meer omdat de sociale en economische ontwikkelingen van de afgelopen jaren juist voor psychiatrisch patiënten extra belastend zijn. Arts-assistenten psychiatrie in opleiding en andere hulpverleners die patiënten met deze problematiek willen begeleiden, ontberen een dergelijk praktisch georiënteerd overzicht. Deze bevinding leidde tot de gedachte dat het goed zou zijn om de in Nederland bestaande expertise op het gebied van sociale psychiatrie te bundelen en beschikbaar te stellen aan alle arts-assistenten psychiatrie, huisartsen, psychiaters, psychotherapeuten en andere hulpverleners die in hun dagelijks werk met patiënten met sociaalpsychiatrische problematiek te maken hebben.

We stellen ons voor dat een hulpverlener dit handboek kan gebruiken om te lezen hoe de stand van zaken op dit moment is in de sociaalpsychiatrische problematiek en behandel-mogelijkheden. We hebben de auteurs van de verschillende hoofdstukken gevraagd om niet alleen onderzoek en – zo veel mogelijk evidencebased – behandelmethoden te beschrijven, maar ook casuïstiek. We hebben het boek ingedeeld in een meer algemene inleiding over maatschappelijke ontwikkelingen, epidemiologie, stigma, trauma, zorg-organisatie en kosteneffectiviteit in deel 1, gevolgd door delen die zijn toegespitst op het beschrijven van interventies, en het perspectief van de patiënt.

Aandacht voor sociaalpsychiatrische aspecten is meer dan ooit van belang gebleken voor de maatschappij, onze patiënten, en voor onszelf als behandelaars. We hopen dat we dat hebben kunnen overbrengen en wensen de lezer veel plezier bij het lezen van dit boek.

Christina van der Feltz-Cornelis, psychiater-epidemioloog, is inhoudelijk leidinggevende aan het Centrum voor Lichaam, Geest en Gezondheid in GGZ Breburg, bijzonder hoogleraar sociale psychiatrie aan de Tilburg University, en adviseur van de Raad van Bestuur van het Trimbos-instituut.

Niels Mulder, psychiater Bavo Europoort (onderdeel van Parnassia-groep), is bijzonder hoogleraar Openbare Geestelijke Gezondheidszorg (OGGZ), afdeling Psychiatrie, Erasmus MC, en programmaleider Epidemiological and Social Psychiatric Research institute (ESPRI).